

In memoriam:

Jaan Puhvel

24. I 1932 – 25. IV 2026

Jaan Puhveli pikk elu oli kõrvaltvaataja pilgu läbi justkui hea õnne, õnnestumiste ja suure edu tulevärk, kui töökas ja väga andekas inimene ennast igati teostab. 1944. aastal põgenes Westholmi kooli õpilane oma vanemate ja noorema vennaga Roots, kus ta sai keskhariduse. Sealt siirdus Puhvelite pere edasi Kanadasse. Aastatel 1949–1952 õppis Jaan Montréalis McGilli Ülikoolis ja 1952–1954 USA-s Harvardi Ülikoolis. Seal õnnestus tal keeleteadlasena teenida tiitel *Harvard Junior Fellow* (1953–1957), mis avas talle suurepärased võimalused akadeemilise karjääri tegemiseks ja enesetäiendamiseks. Oma järgnevast stipendiaadiperioodist Pariisis ja Rootsis 1954–1955 on Jaan Puhvel mitmeid kordi rääkinud ning kirjutanud (nt Vikerkaar 2024/ 4–5; Keel ja Kirjandus 1992/ 4). Doktorikraadi sai Puhvel 1959. aastal Harvardist. Alates 1958. aastast töötas Jaan Puhvel Los Angelese California Ülikooli klassikaliste keelte ja indoeuroopa keeleteaduse õppejõuna ning 1964. aastast professorina. Ta töötas California Ülikoolis kokku üle 30 aasta, jagades oma elu kolme poja ja naise Sirje Madli Puhveliga, kellega ta tutvus, kui sattus kõrvuti istuma ühel väliseestlaste üritusel. Nad abiellusid 1960. aastal. 1990. aastal algas Californias majanduskriis, millest tingituna pakuti ülikooli professoritele soodsatel majanduslikel tingimustel võimalust vara pensionile jääda. Nii Jaan kui ka tema naine võtsid pakkumise vastu, sest see andis võimaluse veeta edaspidi rohkem aega Eestis. Nõnda kujundasid Jaan ja Madli endale uue rutiini, elades pool aastat suvises Eestis ning talvisema poole

oma California kodus. See kestis niimoodi umbes kaks aastakümnet. Jaan Puhvel jätkas õpetamistööga Tartu ja teistes Eesti ülikoolides külalisprofessorina ning aja jooksul kogusid tema loengud arvukalt kuulajaid. Jaan Puhvel valiti 1989. aastal Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi auliikmeks ja hiljem nii Tartu Ülikooli (1993) kui ka Tallinna Ülikooli (2008) audoktoriks. Oma elu eelviimasel aastal sai ta Eesti Teaduste Akadeemia Paul Ariste medali (2025).

Jaan Puhvel oli tiptasemel filoloog, kelle taolisi leidub maailmas harva. Kui ma hakkasin 1993. aasta kevadel Tartu Ülikoolis tema loengutel käima, sain osa tema õpetamise fluidumist, mis oli äärmiselt külgetõmbav ja muljetavaldav. Ta luges ja tõlkis loengutel klassikalisi autoreid (näiteks Homeros, Juvenalis) või muistseid raidkirju ning kommenteeris neid peast. Sealjuures tegi ta sagedasi kõrvalepõikeid sõnade etümoloogiasse, tuues võrdluseks vasteid muudest indoeuroopa keeltest ja selgitades grammatiliste vormide nüansse. Indoeuroopa keeled paistavad teatavasti silma sõnatüve muutuste ja üsna ebaregulaarse morfoloogiaga, mille õppimine on kõigile tõhus mäluharjutus. Jaan Puhvelit ei nähtud loengute ajal kunagi sõnaraamatust abi otsimas – tema mälu oli fenomenaalne. Nende pädevate filoloogide seas, kelle loenguid ma olen hiljem kuulanud (peamiselt Soomes ja Saksamaal), on olnud mitmeid epigraafikuid ja võrdlevaid lingviste, kes oma asjatundmisega muljet avaldasid. Isegi tippklassi filoloogide taustal paistsid Puhveli loengud silma erakordse pädevuse ja õpetlikkusega, seda just tema meisterliku materjalivaldamise tõttu. Tema loengud olid kergesti jälgitavad ja pakkusid kuulajatele kokkuvõttes tohutult palju. Silmapaistva õpetajana juhtis Jaan Puhvel tähelepanu ka sellistele seikadele, mille toel sai õpilane juba iseseisvalt edasi liikuda. Nõnda juhtuski, et oma esimese rahvusvahelise teadusartikli idee sain just tema loengult. Kord mainis ta ühe vanakreeka keele sõna puhul, et selle tähendus ja etümoloogia on teadmata. Seda kuuldes tekkis mul hasart ja kunagi hiljem avaldasingi artikli, kus pakkusin sõnale välja läänesemiidi etümoloogia. Jaan Puhvel oli noorele algajale abiks ka artikli kirjutamisel, ta oli õpilaste suhtes erakordselt vastutulelik ja toetas kõiki.

Jaan Puhveli õpetamisstiili sai kõige paremini nautida mõnes Tartu Ülikooli väiksemas auditooriumis, kus toimusid tema filoloogialoengud. Suuremale akadeemilisele kuulajaskonnale mõeldud ettekandeid pidas ta soliidsemalt, mis aga kärpis veidi tema spontaanset olemust. Suulise juhatuse ja õpetuse käigus avaldus Jaan Puhveli muhe ja meeldiv inimlik külg ning tundus, et sellel lahkusel ja sõbralikkusel pole piire. Neile, kes

on Jaan Puhveliga kokku puutunud ainult tema tekstide kaudu, võib tema kirjutamisstiil tunduda keeruline ja raskepärane. Igapäevastes loengutes ja suhtluses sellist tunnet aga ei tekkinud. Kirjutades püüdis Puhvel oma eriala kõrgstiilis sõnastamise poole, nagu see on ajalooliselt omane näiteks prantsuse skolaaridele. Prantsuse kirjanduse ja muu humanitaaria mõju Puhvelile oligi märkimisväärne. Pärast sõda pagulasena Euroopas rännates sai ta tuttavaks mitme prantsuse õpetlasega, kellest kõige lähedasemaks kujunes talle indoeuroopa võrdleva mütoloogia professor George Dumézil (1898–1986). Jaan Puhveli indoeuroopa müüdiloo uurimused on kokku võetud raamatusse *Comparative Mythology* (1987), mis on juba kahes trükis ilmunud ka eesti keeles (1997/2021). Jaan Puhvel oli ka eesti keele, kultuuriloo ja rahvapärимuse viljakas mõtestaja, kes enamasti lähtus ka siin võrdlevast meetodist.

Jaan Puhveli elutööks kujunes hetiidi keele etümoloogilise sõnaraamatu (*Hittite Etymological Dictionary*, 1984–2021) koostamine. Gruyteri kirjastuses avaldatud 11-köiteline teos võttis kokku enam kui 40 aastat tööd. Sõnaraamatu mõne osa kirjutamisel (nt 4. köide, *Words Beginning with K*, 1997) polnud tal aluseks võtta ühtegi varasemat põhjalikumat tööd, mistõttu tuli tal esimese skolaarina leksikograafia padrikus teistele teed rajama hakata. Sõnaraamatu köidete arvustused teadusajakirjades on üksmeelselt leidnud, et seda iseloomustab väga hea filoloogiline kvaliteet. Puhveli sõnaraamatus, mis koosneb hetiidi sõnade lühimonograafiatest, on kõigepealt filoloogiline osa ning see esitab sõna erinevaid vorme ja näiteid nende kasutuse kohta. Artikli lõpetab võrdlev ja etümoloogiline osa, kus käsitletakse vasteid teistes indoeuroopa või muudes keeltes. Puhvelit huvitas tõeline filoloogia, mis lähtub faktidest, mitte moodsatest teooriast. Sellisena on sõnaraamat tema pühendunud töö tippsaavutus. Puhvel jõudis käsitleda ligikaudu kolmveerandit hetiidi keele sõnavarast (tähed A–S), kuid selle keele leksikograafia on praegugi lõpetamata ülesanne kogu maailmas. Isegi hästi rahastatud projektid Chicagos ja Münchenis on samuti täieliku sõnaraamatu koostamisel alles poolel teel. Puhveli sõnaraamatu viimase, 11. köite eessõnast leiab autori kirjutatud ladinakeelse parafraasi Vergiliuse teosest *Georgica* (2: 490). See sobib hästi kokku võtma tema enesegi elutööd: „Õnnelik see, kes mõista on suutnud sõnade põhjusi! Higistagu nüüd teised ülejäänud sõnade kallal“ (*Felix qui potuit verborum noscere causas! Excudant alii iam tum restantia verba*).